

**MATERIAŁY
VIII MIĘDZYNARODOWEJ
NAUKOWI-PRAKTYCZNEJ
KONFERENCJI**

NAUKA I INOWACJA – 2012

07-15 października 2012

**Volume 14
Psychologia i
socjologia**

Przemyśl
Nauka i studia
2012

MATERIAŁY

**VIII MIĘDZYNARODOWEJ
NAUKOWI-PRAKTYCZNEJ KONFERENCJI**

«NAUKA I INOWACJA – 2012»

07-15 października 2012

**Volume 14
Psychologia i socjologia**

**Przemysław
Nauka i studia
2012**

Wydawca: Sp. z o.o. «Nauka i studia»

Redaktor naczelna: Prof. dr hab. Sławomir Górniak.

Zespół redakcyjny: dr hab. Jerzy Ciborowski (redaktor prowadzący), mgr inż. Piotr Jędrzejczyk, mgr inż. Zofia Przybylski, mgr inż. Dorota Michałowska, mgr inż. Elżbieta Zawadzki, Andrzej Smoluk, Mieczysław Luty, mgr inż. Andrzej Leśniak, Katarzyna Szuszkiewicz.

Redakcja techniczna: Irena Olszewska, Grażyna Klamut.

Dział sprzedaży: Zbigniew Targalski

Adres wydawcy i redakcji:

37-700 Przemyśl, ul. Łukasieńskiego 7

tel (0-16) 678 33 19

e-mail: praha@rusnauka.com

Druk i oprawa:

Sp. z o.o. «Nauka i studia»

Cena 54,90 zł (w tym VAT 22%)

**Materiały VIII Międzynarodowej naukow-praktycznej konferencji
«Nauka i inowacja - 2012» Volume 14. Psychologia i socjologia:
Przemyśl. Nauka i studia - 96 str.**

W zbiorze ztrzymają się materiały VIII Międzynarodowej
naukow-praktycznej konferencji

«Nauka i inowacja - 2012». 07-15 października 2012

po sekcjach: Psychologia i socjologia.

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Żadna część ani całość tej publikacji nie może być bez zgody

Wydawcy – Wydawnictwa Sp. z o.o. «Nauka i studia» – reprodukowana,

Użyta do innej publikacji.

ISBN 978-966-8736-05-6

© Kolektyw autorów, 2012

© Nauka i studia, 2012

- действовать согласно выбранным принципам и правилам, выбирать наиболее выгодное влияние.

Компетенция «целеустремленность» у лидера организации, в свою очередь, наращиваются умения целеустремленности, которые характеризуются более сложными функциями: ставить стратегические цели составлять план достижения цели; согласовать политику подразделений с общей политикой организации; реализовать конкретные виды деятельности организации; реализовать ценности, идеологию и стратегию развития организации.

Таким образом, устройство системы, выполняющая функцию верхнего вызова, характеризуется следующими системными установками: знание целей и задач, знание структуры и ограничений и реализуются с помощью компетенций.

Литература:

1. Большой психологический словарь/Под ред. Б.Г.Мещерякова и В.П.Зинченко. –М.-СПб, 2005.-.81
2. Пригожин А.И. Современная социология организаций. М., 1998.
3. Богданов А.А. Тектология: (Всеобщая организационная наука). В 2-х кн.: Кн.2. – М.: Экономика, 1989. – 351с.
4. Веснин В.Р. Основы менеджмента. – М.: Проспект, 2011, – 320
5. Иванова С.И. Моделируем лидера / Журнал «Справочник по управлению персоналом», № 6, 2007. [http:// kadrovik.ru/modules.php?op=modload&name](http://kadrovik.ru/modules.php?op=modload&name)

К.б.н. Завадська Т.В.

Институт психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ З УРАХУВАННЯМ НЕЙРОДИНАМІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Системне дослідження психофізіологічного стану людини в процесі професійного становлення від періоду оптації до вищого рівня професійної майстерності, дозволяє зробити висновки щодо оптимізації цього процесу. Зрозуміло, що не всі особи, які взяли участь у дослідженні, мають відповідні властивості для досягнення високої майстерності у професії. Оптимізація процесу професійного становлення людини передбачає певні заходи для допомоги людині у процесі професіоналізації, відповідно до її особистісних психофізіологічних властивостей, зокрема нейродинамічних. Як відомо, нейродинамічні властивості відіграють важливу роль у становленні професіонала, обумовлюють такі якості людини, як швидкість реакції та перемикавання уваги, витривалість у процесі діяльності, врівноваженість нервових реакцій, швидкість набуття професійних навичок та вмінь, та інше. У свою чергу, швидкісні, нейродинамічні, характери-

стики людини забезпечуються проявами властивостей нервової системи (НС), які є вродженими, генетично обумовленими та досить стабільними. Водночас вони мають властивість пластичності: в процесі життя з плином часу властивості нервової системи дуже повільно змінюються відповідно до умов професійної діяльності, набуваючи певних якостей професійно важливої властивості. Тобто, пошук активних та своєчасних заходів щодо оптимізації стану людини в процесі проходження етапів професійного становлення відносно її нейродинамічних властивостей – неоднозначна проблема, позаяк немає прямих впливів на нейродинамічні здібності людини. Можна використовувати спеціальні вправи, постійні дії відносно певного роду діяльності, які є тренувальними, але вони також залежать від властивостей НС, наприклад, витривалості та сили нервової системи, врівноваженості та рухливості. Однак, це не виключає пошуку опосередкованих засобів оптимізації – через інші складові психічної сфери людини, зокрема, мотивацію, силу волі та інше.

У наших попередніх статтях [1,2,3] були розглянуті особливості проявів властивостей нервової системи осіб на різних етапах становлення професіонала [4]: оптації – школярі випускних класів; професійної підготовки – студенти; різних рівнів професіоналізації – вчителі I, II та III категорії кваліфікації. У цьому дослідженні наведений огляд тих моментів ризику у проявах нейродинаміки представників усіх п'яти етапів професійного становлення та пошуку можливих заходів щодо оптимізації процесу професійного становлення людини.

На нашу думку, першою та необхідною умовою оптимізації професійного становлення людини є з'ясування потенційних психофізіологічних і нейродинамічних властивостей особистості, чітке визначення особистісних внутрішніх резервів та можливостей, явних та можливих неявних особистісних темпераментальних характеристик. Такі кроки – запорука свідомого підбору кола професій не тільки на етапі оптації, а й у подальших можливих змінах під час виникнення кризових ситуацій щодо більш вдалого професійного вибору та розвитку (наприклад, під час зміни роботи, скороченні або неможливості знайти роботу за спеціальністю).

Наші дослідження показали, що на шляху професійного становлення від школяра через період студентства до спеціалістів вищої категорії кваліфікації в напрямку інтересів типу «людина-людина» більшість серед груп досліджуваних мала ознаки сильного типу НС, що є запорукою успішної діяльності, тому що сила НС характеризує здібність НС витримувати тривалі та інтенсивні навантаження, адекватно реагувати на несподіваний сильний подразник та забезпечувати емоційну, психологічну стійкість людини, підвищувати надійність діяльності людини в екстремальних умовах.

У той же час більшість досліджуваних характеризувалась середньою та низькою працездатністю, а саме: учні – середня – у 73,9% та низька – у 21,7%; студенти – середня – у 82,0% та низька – у 18,0%; у більшості вчителів всіх категорій виявлений середній рівень працездатності – у 95,7% вчителів I

категорії, у 90,5% вчителів II категорії та 89,3% вчителів вищої. Такий середній рівень працездатності, вірогідно, може бути пов'язаний з низькою мотивацією досліджуваних до своїх навчальних або професійних обов'язків та є цілком психологічних заходів щодо оптимізації професійної діяльності через підвищення інтересу до професійної діяльності.

Серед усіх груп досліджуваних визначені відмінності за темпераментальними особливостями, що є зрозумілим, бо і на рівні професійного навчання, і професійної праці у кожної людини напрацьовані певні особистісні стилі діяльності, сформовані та закріплені риси характеру. В процесі дослідження з'ясовано, що серед учнів та студентів більшість – «екстраверти», що на етапі навчання та підготовки до майбутньої професії є позитивним моментом, спрямовує людину до невідомого, цікавого у професії. Серед вчителів I та II категорії професіоналізму група «екстравертів» кількісно майже відповідала групі «інтровертів», а саме: серед вчителів I категорії – 34,8% «екстравертів» та 26,1% «інтровертів»; серед вчителів II категорії – 33,4% «екстравертів» та 42,8% «інтровертів». За літературними даними праці вчителя більш відповідають особи з ознаками екстравертів, тому визначена у дослідженні кількість вчителів-«інтровертів» може свідчити про певну закритість, відстороненість, байдужість, а, можливо, і певну професійну деформацію серед вчителів або ступінь ризику у професійному розвитку вчителів, що, можливо, потребує уваги фахівців до питання оптимізації діяльності.

Серед більшості вчителів I категорії кваліфікації були виявлені ознаки ригідності (52,2%), що практично відповідало аналогічному показнику школярів (51,1%). Якщо такий результат у школярів можна пов'язувати з особливостями юнацького віку, нігілізмом, високою емоційною збудливістю, то стосовно вчителів результат був незрозумілим, бо професійність, особливо у вчителів, передбачає постійне самовдосконалення, професійне зростання, що потребує пластичності, а прояви ригідності відповідають певній сталості у праці, консерватизму установок. Також привертає увагу наявність великої кількості вчителів з ознаками пасивності (вчителі I категорії – 43,5%, вчителі II категорії – 47,0%, вищої кваліфікації – 27,6%), що є негативним явищем та вказує на стомленість людини, або на певну байдужість та зниження мотивації до професійної діяльності. Найпасивніші – студенти (52,0%) та школярі (40,4%), що також вказує на потребу у певних заходах стосовно активізації процесу навчання через мотивацію та підвищення інтересу до професії, зацікавленості у більш активному способі навчання та життя.

Відмічений великий відсоток досліджуваних із середніми значеннями різних показників властивостей темпераменту, коли прояв однієї властивості врівноважується проявом протилежної. Це може свідчити і про невизначеність людиною своїх можливостей, і про певну байдужість (як рису характеру особистості). Однак, можливо, що рутинна праця змінює пластичність на ригідність, активність на пасивність, екстраверсію на інтроверсію, і це найяскравіше виражене серед вчителів, а з віком зменшується рухливість та лабільність нервових процесів, підвищується неврівноваженість нервової системи.

Тобто, за наявності у більшості серед всіх груп досліджуваних на шляху професійного розвитку ознак сильного типу НС, визначені й ознаки незадовільних нейродинамічних проявів, які потребують опосередкованих заходів щодо оптимізації психофізіологічного стану особистості в процесі професійного становлення через підвищення зацікавленості та інтересу до професії.

Крім особистісних нейродинамічних особливостей людини, що потребують певних корекційних заходів для оптимізації процесу професійного становлення, існують також і психологічні моменти, які описані в науковій літературі [5,7], і які також потребують уваги фахівців. На шляху до професії людина переживає певні кризові стани, незважаючи на позитивні психофізіологічні показники. І це є суто психологічні моменти у професійному становленні, тому що перехід від однієї стадії до іншої супроводжується нормативними кризовими явищами [5]. Ці «нормативні» психологічні кризи мають певні прояви або характеристики, які потребують корекційного впливу:

1. Професійне становлення особистості на стадії оптації починається з формування професійних намірів, професійного самовизначення школярів. У 14 років у підлітків вже сформовані уявлення про світ професій та певні плани на подальше життя, відбувається переоцінка ставлення до навчання. Відповідно до професійних намірів змінюється й мотивація. Навчання в старших класах стає професійно-зорієнтованим, а у професійних закладах – учбово-професійним. Змінюється соціальна ситуація розвитку, виникають зіткнення між бажаним майбутнім та реаліями сьогодення, що набуває характеру кризи навчально-професійної орієнтації. Слід підкреслити, що в цьому віці обирається варіант продовження навчання, якій зорієнтований на певне професійне поле, а не на конкретну професію. Тому потрібно на цьому етапі враховувати нейродинамічні можливості: якому «професійному полю» відповідають властивості НС оптанта, його темпераментальні особливості.

За нашими даними більшість школярів ригідна, емоційно збудлива, пасивна, і шляхи оптимізації названого етапу пов'язані з підвищенням зацікавленості та інтересу до професії, корекцією професійних намірів та прагнень.

2. Студенти також іноді відчують розчарування у професії, яку вони отримують. Виникає незадоволеність окремими навчальними предметами, сумніви в правильності професійного вибору, падає інтерес до навчання. Така криза професійного вибору найчастіше з'являється на першому та останньому курсах професійної освіти. Явище можна подолати зміною мотивації з навчальної діяльності на соціально-професійну: через практичні заняття підвищувати інтерес до професії, висвітлювати тонкощі майбутньої професії, шукати компроміси для зменшення незадоволеності студентів.

З метою визначення мотивів вибору професії й професійної спрямованості студентів і властивостей нейродинаміки нами було проведено дослідження серед студентів, які навчаються професіям типу «людина-людина». Кореляційний аналіз результатів виявив значну кількість статистично значущих кореляційних зв'язків

між показниками властивостей НС і темпераменту та питаннями анкети стосовно мотивів вибору професії, які представлені в таблиці. В таблиці позначені тільки зв'язки між показниками та питаннями анкет; значення коефіцієнтів кореляції не представлені; позначені достовірності результатів: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$.

У таблиці показані статистично достовірні зв'язки оцінки студентами відповідності власних здібностей вимогам майбутньої професії з ознаками сильної нервової системи, рухливістю, врівноваженістю нервових процесів, з такою темпераментальною ознакою, як активність. Професійні знання та вміння на етапі навчання корелюють з ознаками сильної нервової системи. Готовність до самостійної праці виказали студенти з ознаками високої концентрації сили НС за збудженням, з вираженим темпом реакцій та активністю. Отже, згідно з результатами досліджень, більшість студентів має високі нейродинамічні показники, що уможливлюють успішну навчально-професійну діяльність.

Таблиця кореляційних зв'язків між показниками нейродинаміки студентів та питаннями анкети мотивів вибору професії, а також опитувальником Е.А.Клімова [6] .

Питання анкети мотивів вибору професії, які оцінюють	Показники нейродинаміки						
	Сзб	Сг	Рух	Вр	Езс	Т	А
Стан здоров'я						+	*
Стосунки з однокурсниками	+	*	+	+	+	+	+
Стосунки з викладачами			+	+	+	+	+
Відповідність здібностей майбутньої проф.	+	+	+	+	+	+	+
Зацікавленість у навчанні	+	*	+	+	+	+	+
Знання про умови та особливості праці	+	*	+	+	+	+	+
Професійні знання та вміння зараз	+	+	+	+	+	+	+
Праця за професією в майбутньому	+	*	+	+	+	+	+
Готовність до самостійної проф. праці	+	+	+	+	+	+	+
Успішність навчання	+	*	+	+	+	+	+

Позначення: Сзб – сила НС за збудженням, Сг – сила НС за гальмуванням, Рух – рухливість, Вр – врівноваженість нервових процесів, ЕІ – екстраверсія-інтроверсія, Езс – емоційна збудливість або стійкість, Т – темп реакцій, А – активність, Р – реактивність; інші пояснення див. у тексті.

Оптимізація подолання фази адепта можлива через підвищення мотивації до навчання, тому що, як зазначено вище, виявлені досить значні групи

студентів з ознаками ригідності та пасивності, які потребують активної психологічної допомоги. Оптимізація навчально-професійної діяльності студентів можлива через ще більшу зацікавленість майбутньою професією, висвітлення позитивної та соціальної значущості майбутньої професії, підкреслення матеріальної сторони високопрофесійної праці.

3. Наступна фаза у професійному становленні людини – перша самостійна трудова діяльність, яка позначається як стадія професійної адаптації та супроводжується зміною професійної ситуації розвитку – новий колектив, інша система відносин та соціально-професійних цінностей, принципово новий вид провідної діяльності. Основна причина виникнення кризових явищ – психологічна, яка базується на невідповідності реального професійного життя з тими уявленнями й сподіваннями, які були сформовані у початківця-професіонала. Можливі два варіанти подолання кризи: 1) конструктивний, який супроводжується активізацією професійних зусиль для адаптації та надбання досвіду праці; 2) деструктивний – звільнення, зміна спеціальності, або неякісне виконання професійних обов'язків.

4. Наступна нормативна криза професійного становлення особистості виникає після 3-5 років праці, на завершальному етапі первинної професіоналізації. Фахівець вже засвоїв та продуктивно виконує нормативну діяльність, визначив свій соціально – професійний статус. Свідомо або несвідомо особистість починає відчувати потребу в подальшому професійному рості, в кар'єрі, а відсутність подальших перспектив професійного росту викликає психічну напругу, думки про зміну професії. Таку кризу можна подолати не професійними видами діяльності – захопленнями, або кардинальним рішенням зміни професії. Стабілізація всіх сторін професійного життя викликає професійну стагнацію особистості, яка може тривати роками, а також професійну апатію.

5. Подальший професійний розвиток фахівця позначається як вторинна професіоналізація і супроводжується високою якістю професійної діяльності та обумовлений чітко вираженою індивідуальністю особистості. Фахівець стає професіоналом, має особистісну соціально – професійну позицію та стійку професійну самооцінку. Діяльність характеризується індивідуальним стилем та доповнюється елементами творчості. Можливі кризові явища через протиріччя між бажаною кар'єрою та реальними перспективами, що супроводжуються переоцінкою та перебудовою професійного розвитку. Можливі виходи з кризи – звільнення, засвоєння нової спеціальності в межах тієї ж професії, перехід на вищу посаду, але найвагоміший крок – перехід на вищий етап професійного становлення, етап майстерності. Подальші кризи професійного становлення особистості прямо пов'язані з віковими особливостями людини.

З наших досліджень з'ясовано, що у більшості вчителів I, II та вищої категорій кваліфікації виявлені ознаки сильної нервової системи, однак є достатньо велика кількість осіб з проявами середнього рівня показників, а також вчителі з проявами ригідності, пасивності, які, можливо, обумовлені

недостатнім соціальним статусом вчителів у суспільстві, незадовільним матеріальним станом, неможливістю повноцінного відпочинку та відновлення психофізіологічних ресурсів. Це ті ланки психофізіологічного стану вчителів, які потребують оптимізації не тільки через систему психологічних заходів, але навіть вирішення питань на рівні держави.

Таким чином, досліджувані на різних етапах професійного становлення мають певні прояви властивостей нейродинаміки — пасивність, низьку працездатність, прояви ригідності, що потребують певних корекційних заходів щодо оптимізації професійного розвитку. Під час проявів властивостей сильної нервової системи більшість досліджуваних відчуває кризові явища, які супроводжують перехід від однієї стадії до іншої, і це суто психологічна складова у професійному становленні.

Оптимізація розвитку професіонала може бути пов'язана з:

- визначенням особистісних нейродинамічних властивостей, внутрішніх резервів та можливостей, темпераментальних характеристик, що сприяє свідомому підбору кола професій не тільки на етапі оптації, а й у подальших можливих змінах у професійному становленні;
- своєчасним виявленням та подоланням нормативних кризових явищ під час переходу від одного етапу професійного становлення до іншого;
- активним пошуком шляхів підвищення мотивації до обраного виду професійної діяльності; пошуком особистісної зацікавленості у професії та перспектив кар'єрного росту;
- поліпшенням соціального статусу та матеріального стану (особливо це стосується професій типу «людина-людина», зокрема вчителів та лікарів);
- свідомим ставленням людини до себе, активного пошуку позитиву та заходів, які сприятимуть подоланню депресивного стану та кризових явищ.

Висновки.

1. Дослідження змін показників нейродинаміки учнів старших класів, студентів та вчителів різних категорій кваліфікації як представників певних стадій становлення професіонала у професіях типу «людина-людина» виявило, що більшість серед них характеризувалась ознаками сильного типу НС, що є достатньою умовою формування професіонала.

2. Здебільшого в досліджуваних групах було виявлено середній рівень працездатності, прояви ригідності, пасивності, що потребує певних корекційних заходів для підвищення мотивації до професії.

3. Визначена група «інтровертів» серед вчителів, що свідчить про певну закритість, відстороненість, байдужість, а, можливо, і професійну деформацію, що потребує самоаналізу з метою з'ясування відповідності професії особистісним потребам.

4. Перша необхідна складова процесу оптимізації професійного розвитку людини — з'ясування особистісних потенційних психофізіологічних та нейродинамічних властивостей, особистісних внутрішніх резервів та можливо-

стей, явних та нез'ясованих особистісних темпераментальних характеристик, що є важливим не тільки на етапі оптації, але, можливо, і під час подальших змін у разі виникнення кризових ситуацій щодо більш вдалого професійного вибору та розвитку.

Література.

1. Завадська Т.В. Нейродинаміка студентів на етапі підготовки до професій типу «людина-людина» / Т.В.Завадська //Актуальні проблеми психології. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. /[за ред. академіка С.Д. Максименка] – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2009. – Вип. 9. – С.87-98.
2. Завадська Т.В. Оцінка нейродинамічного стану школярів на етапі професійного визначення / Т.В.Завадська //Актуальні проблеми психології. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. / [за ред. академіка С.Д. Максименка] – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство».- 2010. – Вип. 10. – С.57-66.
3. Завадська Т.В. Показники нейродинаміки вчителів різної категорії кваліфікації / Т.В.Завадська //Актуальні проблеми психології. Том V: Психофізіологія. Експериментальна психологія. Психологія праці./ [за ред. академіка С.Д. Максименка] – 2011.- Вип. 11. – С.50-60.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессий. Учебное пособие для ВУЗов – М.: Академический проект, 2003 – 122 с.
5. Зеер Э.Ф. Психологические особенности кризисов профессионального становления -- psychological.ucoz.ua .-2008.
6. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс».- 1996. – 512 с.
7. Пряжников Н.С. Кризисы профессионального становления -- http://www.ido.edu.ru/psychology/labour_psychology.- 2007.

SPIS

PSYCHOLOGIA I SOCJOLOGIA

PSYCHOLOGO-WYCHOWAWCZE PROBLEMY ROZWOJU OSOBOWOŚCI W NOWOCZESNYCH WARUNKACH

- Карпекова Т.А., Рябцева О.С.** Особенности развития физической
Я-концепции у детей младшего школьного возраста..... 3
- Вус В.І.** Особливості аксіогенезу підлітків
при несистематичній релігійно-освітній роботі..... 5

OGYLNÁ PSYCHOLOGIA

- Galun D.A.** Visual Merchandising. Psychological Aspects of the Technical Science8
- Зварыкина И.С.** Номинативные особенности гидронимов
Астраханского региона 11
- Алексеев С.Д.** Методы исследования психологического здоровья..... 13

PEDAGOGICZNA PSYCHOLOGIA

- Курицина М.О.** Робота вчителя в школі з професійної орієнтації юнаків
як основний компонент формування професійних установок 17
- Шевырева Е.Г.** Новые направления в модернизации системы
специального образования 21
- Донченко Н.А.** Гармония бухгалтерского учета как научной области 25
- Абеуова А.А.** К вопросу о психологических особенностях одаренных детей37
- Кривошапкина М., Спиридонова Г.И.** Аддиктивное поведение
подростков как психолого-педагогическая проблема 42

PSYCHOLOGIA PRACY

- Жолудева С.В.** Особенности трудовой мотивации и мотивации
достижения успеха в сфере человек-человек 46
- Куваева И.О.** Специфика профессионального стресса
у представителей монотонного вида труда 49

PSYCHOFIZJOLOGIA

- Бесбаева Б.М., Тапалова О.Б., Жиенбаева Н.Б.**
Компетентностный подход к оценке психофизиологических особенностей
и лидерских качеств личности 53

Завадська Т.В. Оптимізація процесу професійного становлення з урахуванням нейродинамічних особливостей.....	58
--	----

SPOIĘCZNA PSYCHOLOGIA

Зозуляк-Случик Р.В., Слічний В.В. Ціннісні орієнтації сучасної студентської молоді	66
Касаркина Е.Н., Кулагина А.Н. Ориентированность технологий социальной работы на проблемы молодой семьи.....	68
Касаркина Е.Н., Эрзина И.Ю. Опыт реализации технологий социальной работы с женщинами в Республике Мордовия	71
Куимова М.В. К вопросу развития межличностной толерантности	74
Р'уапов А.І. Socially-psychological aspects of quality of family-marriage relations: the analysis of categories	75
Кокшеева З.Т. Психолого-социальные проблемы в современном обществе....	87